

**Radosław Zych<sup>1</sup>**

**Tomasz Kowalczyk<sup>2</sup>**

## **Pozbawienie praw publicznych jako środek karny w aspekcie realizacji praw wyborczych**

### **I.**

W systemie polityczno-prawnym opierającym się na tym, że władza przekazywana jest na drodze wyborów istotnego znaczenia nabierają podmiotowe prawa wyborcze. Składają się na nie prawo wybierania, głosowania i podejmowania innych czynności wyborczych<sup>3</sup> (czynne prawo wyborcze) oraz prawo wybieralności, czyli prawo kandydowania (zwane biernym prawem wyborczym). W Polsce podstawę przyznania podmiotowych praw wyborczych stanowi art. 62 ust. 1 Konstytucji RP<sup>4</sup>. Zgodnie z nim obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat. Pomimo ukończenia 18-ego roku życia, nie każdemu przysługuje czynne prawo wyborcze, czyli prawo wybierania kandydatów w wyborach. Wyróżnia się trzy kategorie pełnoletnich obywateli, którzy nie mają prawa wzięcia udziału w wyborach, są to:

- osoby pozbawione praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu;

---

<sup>1</sup> Autor jest doktorantem w Centrum Studiów Wyborczych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

<sup>2</sup> Autor jest współpracownikiem Centrum Studiów Wyborczych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

<sup>3</sup> Takie rozumienie czynnego prawa wyborczego prezentuje Bogusław Banaszak. Por. B. Banaszak, *Prawo wyborcze obywateli*, Warszawa 1996, s. 7.

<sup>4</sup> Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

- osoby pozbawione praw wyborczych prawomocnym orzeczeniem Trybunału Stanu;
- osoby ubezwłasnowolnione prawomocnym orzeczeniem sądu<sup>5</sup>.

Za zgodne z zasadą powszechności prawa wyborczego<sup>6</sup> i w pełni zrozumiałe uważa się, występujące niemal we wszystkich krajach demokratycznych, pozbawienie praw wyborczych na mocy wyroku sądowego. W tym przypadku prawo wyborcze traktuje się jako polityczne „prawo honorowe<sup>7</sup>”, wobec czego osoby, które dopuściły się ciężkich przestępstw mogą być go pozbawione przez sąd. Jest to dla nich dotkliwa kara dodatkowa<sup>8</sup>, albowiem z orzeczeniem pozbawienia tych praw wiąże się potępienie społeczne<sup>9</sup>. Z tego powodu powszechnie przyjmuje się, że pozbawienie praw publicznych ma charakter represyjny, uzupełniający dolegliwość płynącą z samej kary<sup>10</sup>.

## II.

Pozbawienie praw publicznych to rodzaj środka karnego, który w określonych warunkach sąd orzeka obok kary zasadniczej pozbawienia wolności. Zgodnie z art. 40 k.k.<sup>11</sup>, środek ten powoduje utratę m.in. czynnego i biernego prawa wyborczego do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego, zawodowego lub gospodarczego<sup>12</sup>. Pozbawienie praw publicznych jest najsurowszym środkiem karnym o wyraźnie represyjnym charakterze, orzekanym za szczególnie ciężkie przestępstwa<sup>13</sup>. Polega ono na pozbawie-

<sup>5</sup> Art. 10 § 2 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. Nr 21, poz.112 ze zm.).

<sup>6</sup> Zasada powszechności sprowadza się do dyrektywy, aby każda osoba, której przysługuje prawo wyborcze mogła z niego skorzystać. Jest ona podstawowym i uniwersalnym prawem obywatelskim. Por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2010, s. 142, M. Granat, *Prawo konstytucyjne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2009, s. 122.

<sup>7</sup> J. Isensee, P. Kirchhof, *Parlament Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 1995, s. 10.

<sup>8</sup> Cyt. za B. Banaszak, *Konstytucja RP. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 322.

<sup>9</sup> A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 103.

<sup>10</sup> W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne, część ogólna*, Warszawa 2010, s. 440.

<sup>11</sup> Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

<sup>12</sup> A. Marek, *Podstawy prawa karnego i prawa wykroczeń dla studentów administracji*, Toruń 2009, s. 118–119.

<sup>13</sup> Przesłanki pozbawienia praw publicznych zostaną omówione w dalszej części tekstu.

niu lub uszczupleniu określonych praw politycznych i obywatelskich. Orzeczenie tego środka karnego związane jest więc ze znacznym ograniczeniem możliwości brania udziału w życiu publicznym przez skazanego. Należy jednak podkreślić, że sam fakt skazania na karę pozbawienia wolności, także za zbrodnię – nie pozbawia skazanego czynnego prawa wyborczego, natomiast jego bierne prawo wyborcze może być ograniczone wymogiem niekaralności<sup>14</sup>.

Zgodnie z art. 43 § 1 k.k., pozbawienie praw publicznych orzekane jest na okres od roku do 10 lat i powoduje ono utratę posiadanych praw oraz niemożność ich uzyskania w tym okresie.

Obowiązujący kodeks karny z 1997 r. w art. 40 § 2 przewiduje możliwość orzeczenia (a więc orzekany jest fakultatywnie) przez sąd pozbawienia praw publicznych w razie skazania na karę pozbawienia wolności na okres nie krótszy niż 3 lata za przestępstwo popełnione w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie. Wymienione przesłanki muszą wystąpić łącznie.

Należy zwrócić uwagę, że pojęcie „kary pozbawienia wolności”, którym posługuje się art. 43 § 2 k.k. interpretowane jest ściśle, jako kary określonej w art. 32 pkt 3–5 k.k. oraz kary zastępczej. Nie obejmuje ono przypadków pozbawienia wolności w wyniku tymczasowego aresztowania, odbywania kary aresztu, aresztu wojskowego lub kar porządkowych. Bieg terminu środków karnych ma miejsce także w czasie korzystania przez skazanego z przerwy w odbywaniu kary, zawieszenia postępowania wykonawczego lub wstrzymania wykonania kary<sup>15</sup>.

Natomiast określenie „motywacja zasługująca na szczególne potępienie” jest wyraźnie zwężające i dobitniejsze niż przewidziane w kodeksie karnym z 1969 r. pojęcie „niskie pobudki”, które interpretowano zbyt szeroko (w szczególności uznawano za taką pobudkę chęć osiągnięcia korzyści majątkowej, która charakteryzuje większość przestępstw). Uznaje się, że na szczególne potępienie zasługuje motywacja przestępstw, która wywołuje oburzenie, gniew itp. reakcje społeczne (np. popełnienie ciężkiego przestępstwa w celu pozbycia się rywala, zdobycia pieniędzy lub stanowiska). Moty-

<sup>14</sup> A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2009, s. 274–275.

<sup>15</sup> R. A. Stefański, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 maja 1990 r., V KZP 5/90, OSP* 1991, z. 1, poz. 16 i in.

wacja zasługująca na szczególne potępienie jest znamieniem jednego z typów kwalifikowanych zabójstwa (art. 148 § 2 pkt 3 k.k.)<sup>16</sup>.

Wykładnia określenia „motywacja zasługująca na szczególne potępienie” stwarza wątpliwości w toku stosowania prawa, a to z uwagi na użycie aż dwóch określeń ocennych. Wykładnię tę trzeba odnosić do szczególnie wyrazistych, repulsyjnych reakcji społecznych (gniew, oburzenie społeczne wywołane popełnionym przestępstwem<sup>17</sup>). W opinii Jerzego Lachowskiego, dopuszczalność orzekania pozbawienia praw publicznych nie jest uzależniona od tego, czy motywacja zasługująca na szczególne potępienie należy do znamion podmiotowych przestępstwa, za które sprawca jest skazywany<sup>18</sup>. W sytuacji, gdy motywacja zasługująca na szczególne potępienie należy do katalogu znamion takiego czynu i sąd w toku postępowania ustalił, że sprawca swym zachowaniem wypełnił jego wszystkie znamiona, to otwiera się droga do wymierzenia oskarżonemu pozbawienia praw publicznych bez konieczności ponownego badania, czy przesłanka ta zachodzi<sup>19</sup>. A zatem orzeczenie na podstawie art. 40 § 2 k.k. środka karnego w postaci pozbawienia praw publicznych wobec sprawcy zabójstwa, któremu wymierzono karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat, dopuszczalne jest tylko w wypadku ustalenia w wyroku, że popełnił on przypisany czyn w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie i przyjęcia w związku z tym kwalifikacji prawnej czynu z art. 148 § 2 pkt 3 k.k., chociażby w zbiegu kumulatywnym<sup>20</sup>. Ponadto, pojęcie „motywacji zasługującej na szczególne potępienie” na gruncie przepisów art. 40 § 2 i art. 148 § 2 pkt 3 k.k. należy rozumieć jednakowo<sup>21</sup>. Ocena, czy motywacja zasługuje na szczególne potępienie, pozostaje w sferze swobody sądu i nie jest zależna od kwalifikacji prawnej czynu,

<sup>16</sup> A. Marek, *Podstawy prawa karnego i prawa*, op.cit., s. 119.

<sup>17</sup> Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 kwietnia 1999 r., II Aka 12/99, OSP 2000, nr 9, poz. 127.

<sup>18</sup> J. Lachowski, *Pozbawienie praw publicznych w kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 10, s. 51.

<sup>19</sup> Ibidem.

<sup>20</sup> Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2000 r., V KKN 88/00, OSNKW 2000, nr 7–8.

<sup>21</sup> Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1999 r., V KKN 477/99, Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Sądów Apelacyjnych, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego, dodatek do czasopisma „Prokuratura i Prawo”, zwany dalej: Orz. Prok. i Pr. 2000, nr 6.

co oznacza, iż sam fakt dopuszczenia się czynu szczególnie nagannego, np. zgwałcenia kwalifikowanego, nie przesądza o zaistnieniu takiej motywacji<sup>22</sup>.

Cechy takiej motywacji można przypisać takiemu zachowaniu sprawcy, które powoduje utratę zaufania publicznego, utratę prestiżu i autorytetu, którymi winien charakteryzować się człowiek prawa takie posiadający<sup>23</sup>. A zatem wykładnia regulacji prawnej w praktyce powinna kierować się celem pozbawienia praw publicznych, czyli uzasadnionym interesem społecznym<sup>24</sup>.

W świetle łącznego ujęcia przesłanek zastosowania omawianego środka karnego, Sąd Najwyższy odrzuca możliwość orzeczenia pozbawienia praw publicznych wobec sprawcy przestępstwa nieumyślnego. Wynika to z faktu, iż ciężko w tym przypadku mówić o motywacji zasługującej na szczególne potępienie. W razie skazania sprawcy za nieumyślne przestępstwo, a więc także określone w art. 354 § 2 k.k.<sup>25</sup>, orzeczenie środka karnego w postaci pozbawienia praw publicznych na podstawie art. 40 § 2 k.k. nie jest możliwe<sup>26</sup>.

Pozbawienie praw publicznych obejmuje zarówno utratę posiadanych praw, jak i niemożność ich nabycia w okresie trwania kary<sup>27</sup>. Upływ kary nie powoduje automatycznie odzyskania utraconych praw i odznaczeń, a jedynie przywraca zdolność do ich uzyskania<sup>28</sup>. Ta uwaga ogólna wymaga doprecyzowania w odniesieniu do praw wyborczych. Wykładnia § 6 ust. 1

---

<sup>22</sup> Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 maja 2002 r., II Aka 99/02, Orz. Prok. i Pr. 2003, nr 2.

<sup>23</sup> M. Szewczyk, *Komentarz do art. 40 k.k.*, [w:] *Kodeks karny, część ogólna, komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2004, s. 684.

<sup>24</sup> A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, op.cit., s. 104.

<sup>25</sup> Powołany artykuł w § 1 stanowi, że żołnierz, który nieostrożnie obchodzi się z bronią wojсковą, amunicją, materiałem wybuchowym lub innym środkiem walki albo ich nieostrożnie używa i przez to nieumyślnie powoduje naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia innej osoby, podlega karze aresztu wojkowego albo pozbawienia wolności do lat 3. Natomiast § 2 stanowi, że jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 jest śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

<sup>26</sup> Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2000 r., WA 13/00, OSNKW 2000, nr 7–8, poz. 62.

<sup>27</sup> Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 1982 r., RW 205/82, OSNKW 1982, Nr 2, poz. 58.

<sup>28</sup> A. Marek, *Prawo karne*, op.cit., s. 275.

rozporządzenia<sup>29</sup> nakazuje przyjąć, iż osoba, wobec której wygasła przyczyna prawa wybierania, odzyskuje je automatycznie z chwilą zawiadomienia urzędu właściwej gminy przez sąd pierwszej instancji lub Sąd Najwyższy. Argument ten wzmacnia także kodeks wyborczy, który w art. 21 § 2 stanowi, że w przypadku wygaśnięcia przyczyny pozbawienia prawa wybierania wyborca jest wpisywany do rejestru wyborców na podstawie zawiadomień sądu albo Trybunału Stanu. Wykładnia językowa pojęć użytych na gruncie rozporządzenia („osoba, wobec której wygasła przyczyna”) i kodeksu wyborczego („w przypadku wygaśnięcia przyczyny pozbawienia prawa wybierania wyborca”) nakazuje przyjęcie tezy, iż z chwilą wygaśnięcia przyczyny pozbawienia praw wyborczych, „osoba” (wobec której zastosowano ten środek karny) staje się „wyborcą”. A zatem samo zawiadomienie warunkuje przywrócenie utraconych praw wyborczych.

Należy przyjąć, że orzeczenie środka karnego pozbawienia praw publicznych jest możliwe przy spełnieniu pozostałych przewidzianych prawem przesłanek, nawet wobec osoby, która nie może jeszcze w pełni korzystać z tych praw. Okoliczność, że sprawca, wobec którego orzeczenie kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych jest obligatoryjne (np. na podstawie art. 40 § 1 pkt 3 k.k.<sup>30</sup>), nie ukończył w chwili wyrokowania lat 18 i w związku z tym nie ma niektórych praw określonych w art. 39 k.k.<sup>31</sup>, sama przez się nie stoi na przeszkodzie wymierzeniu mu tej kary dodatkowej ze względu na

---

<sup>29</sup> Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2011 r. w sprawie zawiadamiania gmin o osobach pozbawionych prawa wybierania (Dz.U. Nr 184, poz. 1091). Powołany § 6 ust. 1 rozporządzenia stanowi, że zawiadomienie o osobie, wobec której wygasła przyczyna pozbawienia prawa wybierania, przekazuje urzędowi właściwej gminy sąd pierwszej instancji; zawiadomienie Trybunału Stanu przekazuje Sąd Najwyższy.

<sup>30</sup> Ustawa z dnia 10 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.) art. 40 § 1 pkt 3 stanowiła, że sąd orzeka pozbawienie praw publicznych w razie skazania: 1) na karę śmierci albo na karę 25 lat pozbawienia wolności; 2) za zbrodnię przeciwko podstawowemu interesom politycznym lub gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; 3) za inną zbrodnię popełnioną w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Ponadto, na podstawie § 2, sąd mógł orzec pozbawienie praw publicznych w razie skazania na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od roku za inne przestępstwo popełnione z niskich pobudek.

<sup>31</sup> Powołana norma kodeksu karnego z 1969 r. stanowiła m.in., że pozbawienie praw publicznych obejmuje utratę czynnego i biernego prawa wyborczego do Sejmu i rad narodowych, utratę prawa do udziału w wymiarze sprawiedliwości oraz do pełnienia funkcji związanych ze szczególną odpowiedzialnością w organach i instytucjach państwowych oraz w organizacjach społecznych (...).

to, że orzeczona w stosunku do niego kara pozbawienia wolności rozciąga się na okres, w którym uzyska on te prawa<sup>32</sup>.

Przy okazji dokonywania analizy przesłanek pozbawienia praw publicznych należy zauważyć, iż polski kodeks karny nie wymaga wykazania „związku między popełnionym przestępstwem a kwestiami dotyczącymi wyborów i demokratycznych instytucji<sup>33</sup>”.

### III.

Pozbawienie praw wyborczych to również jedna z kar, którą może orzec Trybunał Stanu w stosunku do osób zajmujących kierownicze stanowiska w państwie, w ramach odpowiedzialności konstytucyjnej. Jednak kara ta polega na ograniczeniu się jedynie do pozbawienia praw wyborczych.

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy o Trybunale Stanu<sup>34</sup>, za naruszenie Konstytucji lub ustawy, w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania, odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą:

- 1) prezydent Rzeczypospolitej Polskiej,
- 2) prezes Rady Ministrów oraz członkowie Rady Ministrów,
- 3) prezes Narodowego Banku Polskiego,
- 4) prezes Najwyższej Izby Kontroli,
- 5) członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji,
- 6) osoby, którym prezes Rady Ministrów powierzył kierowanie ministerstwem,
- 7) naczelny dowódca sił zbrojnych.

Ponadto, na podstawie art. 1 ust. 2 ww. ustawy, w zakresie określonym w art. 107 Konstytucji, odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu ponoszą również posłowie i senatorowie. Zakres odpowiedzialności posłów i senatorów określa ustawa zakazująca prowadzenia działalności gospodarczej z osiągnięciem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorial-

<sup>32</sup> Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 1982 r., RW 205/82.

<sup>33</sup> ETPC, sprawa Greens i M.T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 60041/08 i 60054/08, 23 listopada 2011 r. Cyt. za: Rzeczpospolita Polska. Wybory parlamentarne, 9 października 2011 r. Raport Misji Oceny Wyborów OBWE/ODIHR, s. 5

<sup>34</sup> Art. 25 ustawy z dnia 26 marca 1982 r. – o Trybunale Stanu (t. jedn. Dz.U. 2002 r. Nr 101, poz. 925).

nego, jak również zakazująca nabywania tego majątku. Zgodnie z art. 107 ust. 2 Konstytucji, za naruszenie powyższych zakazów, poseł, uchwałą Sejmu podjętą na wniosek marszałka Sejmu, może być pociągnięty do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu, który orzeka w przedmiocie pozbawienia mandatu. W opinii Leszka Garlickiego, Trybunał nie może w tym postępowaniu nakładać innych kar, np. kary pozbawienia praw wyborczych<sup>35</sup>. Ponadto wykładnia art. 198 ust. 2 Konstytucji<sup>36</sup> odsyła do całego art. 107 Konstytucji, co świadczy, zdaniem L. Garlickiego, o uznaniu pozbawienia mandatu za jedyną sankcję, jaka może być orzeczona przez Trybunał Stanu na gruncie art. 107 ust. 2 Konstytucji<sup>37</sup>.

Zgodnie z art. 25 w zw. z art. 3 ustawy o Trybunale Stanu, odpowiedzialność konstytucyjna obejmuje czyny, którymi osoby wymienione w art. 1 ust. 1 (a zatem z wyłączeniem posłów i senatorów), w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania, chociażby nieumyślnie, naruszyły Konstytucję lub ustawę. Jednakże czyny takie nie mogą wypełniać znamion przestępstwa lub przestępstwa skarbowego. W takiej sytuacji Trybunał Stanu może wymierzyć m.in. karę utraty czynnego i biernego prawa wyborczego w wyborach prezydenta, w wyborach do Sejmu i do Senatu, w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach organów samorządu terytorialnego – osobno lub łącznie z innymi karami (np. zakazem zajmowania kierowniczych stanowisk lub pełnienia funkcji związanych ze szczególną odpowiedzialnością w organach państwowych i w organizacjach społecznych, utratą wszystkich albo niektórych orderów, odznaczeń i tytułów honorowych). Kary dotyczące utraty praw i zakazów mogą być orzekane na czas od 2 do 10 lat<sup>38</sup>.

---

<sup>35</sup> Zob. L. Garlicki, *Komentarz do art. 107*, s. 10., [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, T. II, red. L. Garlicki, Warszawa 2001.

<sup>36</sup> Powołany artykuł stanowi, iż odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą również posłowie i senatorowie w zakresie określonym w art. 107. Natomiast zgodnie z art. 108 Konstytucji, art. 107 ust. 2 ma odpowiednie zastosowanie także do senatorów.

<sup>37</sup> *Ibidem*.

<sup>38</sup> Art. 25 ustawy o Trybunale Stanu.



#### IV.

Regulacje karnoprawne nakazują, aby w razie orzeczenia pozbawienia praw publicznych, sąd zawiadomił właściwy dla miejsca ostatniego miejsca zamieszkania lub pobytu skazanego odpowiedni organ administracji publicznej a także organy i instytucje, w których skazany pełnił ostatnio funkcje objęte utratą<sup>39</sup>. Zgodnie z art. 21 § 1 kodeksu wyborczego, osoby pozbawione prawa wybierania skreśla się z rejestru wyborców na podstawie przekazywanych gminom zawiadomień sądu albo Trybunału Stanu. Natomiast § 2 powołanego artykułu stanowi, że w przypadku wygaśnięcia przyczyny pozbawienia prawa wybierania wyborca jest wpisywany do rejestru wyborców na podstawie zawiadomień sądu albo Trybunału Stanu. Norma prawna z art. 21 § 3 kodeksu wyborczego zawiera delegację do wydania rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości<sup>40</sup>, określającego tryb i terminy zawiadamiania gmin o osobach pozbawionych prawa wybierania oraz o wygaśnięciu przyczyny pozbawienia prawa wybierania, a także wzory zawiadomień w tych sprawach. Zgodnie z tym rozporządzeniem, sądy pierwszej instancji, które wydały orzeczenie, przekazują urzędом właściwych gmin zawiadomienia o osobach, które prawomocnym orzeczeniem sądu zostały pozbawione praw publicznych. Także w przypadku uchylecia tego orzeczenia, sąd pierwszej instancji zawiadamia o tym urząd właściwej gminy. Natomiast Sąd Najwyższy przekazuje urzędом właściwych gmin zawiadomienia Trybunału Stanu o osobach pozbawionych praw wyborczych jego prawomocnym orzeczeniem. Zawiadomienia te wysyła się najpóźniej w terminie 7 dni od chwili uprawomocnienia się orzeczenia lub zwrotu akt z właściwego sądu. W przypadku, gdy powyższe orzeczenia uprawomocnią się po upływie trzydziestego dnia przed dniem wyborów<sup>41</sup>, zawiadomienie przekazuje się urzędowi właściwej gminy oraz, odpowiednio, administracji zakładu karnego lub

<sup>39</sup> Art. 179 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.).

<sup>40</sup> Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2011 r. w sprawie zawiadamiania gmin o osobach pozbawionych prawa wybierania (Dz.U. Nr 184, poz. 1091).

<sup>41</sup> Ustawodawca posługuje się terminem „dzień wyborów”. Tymczasem w doktrynie podnosi się, że powinien być on zastąpiony terminem „dzień głosowania”. Zob. A. Sokala, *Administracja wyborcza w obowiązującym prawie polskim. Struktura organizacyjna, charakter prawny, kompetencje*, Toruń 2010, s. 256. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, na gruncie Konstytucji pojęcie „wybory” jest używane w dwóch znaczeniach. Po pierwsze, chodzi o proces wyborczy. Po drugie, chodzi o głosowanie w wyborach. Wyrok TK z dnia 20 lipca

aresztu śledczego niezwłocznie, przy wykorzystaniu, w razie potrzeby, technicznych środków łączności zapewniających identyfikację nadawcy przekazu i zachowanie tajemnicy telekomunikacyjnej. Natomiast niezależnie od powyższych zawiadomień, od dnia ogłoszenia aktu o zarządzeniu wyborów sądy pierwszej instancji przekazują urzędom właściwych gmin (oraz odpowiednio administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego nie później niż w trzydziestym dniu przed dniem wyborów) zawiadomienia o osobach pozbawionych praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu, jeśli koniec okresu, na który ten środek orzeczono, przypada nie wcześniej niż w dniu wyborów<sup>42</sup>. Zaś zawiadomienia o osobie, wobec której wygasła przyczyna pozbawienia prawa wybierania, przekazuje urzędowi właściwej gminy sąd pierwszej instancji, a zawiadomienie Trybunału Stanu przekazuje Sąd Najwyższy. Powyższe zawiadomienia wysyła się najpóźniej w terminie 7 dni od dnia wygaśnięcia przyczyny pozbawienia prawa wybierania. Wzory wszystkich zawiadomień stanowią załączniki do powyższego rozporządzenia.

Dane uzyskane z Wydziału Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości wskazują, że w 2010 r. sądy orzekły prawomocnie pozbawienie praw publicznych jedynie wobec 15 osób (1 osoba – na okres 3 lat, 5 osób – powyżej 3 lat do 5 lat, 1 osoba – powyżej 5 lat do 8 lat, 8 osób – powyżej 8 lat)<sup>43</sup>.

Jak podkreśla Wiesław Skrzydło<sup>44</sup>, podstawowe znaczenie dla czynnego i biernego prawa wyborczego mają instytucje rejestrów i spisów wyborców. Albowiem faktyczna możliwość zagłosowania w danym obwodzie uzależniona jest od umieszczenia wyborcy w spisie wyborców, który jest jawny i sporządzany z urzędu. Nieprawidłowości w spisie wyborców mogą być weryfikowane w trybie wniesienia reklamacji. W tym miejscu warto przytoczyć przykład z praktyki urzędniczej rozpatrującej takie reklamacje.

W sierpniu 2011 r. prezydent miasta Gdyni odmówił uwzględnienia reklamacji wnioskodawcy, zamieszkałego w Gdyni, na pominięcie w rejestrze

---

2011 r., sygn. K 9/11, OTK ZU 2011/6/A, poz. 61. Cyt. za A. Frydrych, M. Sobczyk, *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w sprawach wyborczych*, Toruń 2011, s. 71–72.

<sup>42</sup> Zob. przypis nr 37.

<sup>43</sup> Opinia dotycząca wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie stosowania instytucji zawieszenia biegu terminu do środka karnego w postaci pozbawienia czynnego prawa wyborczego do organów władzy publicznej, Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości, KKPK 400/12/11, Warszawa, dnia 17 stycznia 2012 r., s. 3.

<sup>44</sup> Zob. M. Granat, *Prawo wyborcze*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2005, s. 202–203.

wyborców. W reklamacji tej wnioskodawca wskazał, że od urodzenia mieszka i jest zameldowany w Gdyni na pobyt stały. Wnoszący reklamację podał, że został wprawdzie skazany prawomocnie za przestępstwo i pozbawiony praw publicznych na 3 lata, lecz wyrok zapadł w styczniu 2008 r. i okres pozbawienia praw publicznych już upłynął, więc powinien zostać wpisany do rejestru wyborców.

W toku postępowania ustalono, że wnioskodawca wyrokiem Sądu Rejonowego w Kołobrzegu z dnia 21 stycznia 2008 r., sygn. akt II K 345/07 został skazany za przestępstwo z art. 286 § 1<sup>45</sup> kodeksu karnego na karę 3 lat pozbawienia wolności. Jednocześnie Sąd zastosował środek karny pozbawienia praw publicznych na okres 3 lat. Wyrok uprawomocnił się 29 stycznia 2008 r. Wnioskodawca odbywał karę pozbawienia wolności w okresie od 1 czerwca 2008 r. do 30 lipca 2010 r., kiedy został warunkowo przedterminowo zwolniony z odbywania reszty kary. Zgodnie z art. 43 § 2 kodeksu karnego pozbawienie praw publicznych obowiązuje wprawdzie od uprawomocnienia się orzeczenia, ale okres, na który środek orzeczono, nie biegnie w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, chociażby orzeczonej za inne przestępstwo. Rozwiązanie przyjęte w art. 43 § 2 k.k. jest powszechnie akceptowane<sup>46</sup>. Chodzi o to, aby skazany odczuł wykonanie środka karnego, by uniknąć fikcji dolegliwości jednocześnie wykonywanego środka karnego w czasie odbywania kary pozbawienia wolności<sup>47</sup>.

Wobec tego w okresie odbywania kary pozbawienia wolności nie biegł okres pozbawienia praw publicznych, więc z orzeczonego okresu pozbawienia praw publicznych do dnia wydania niniejszej decyzji upłynęło ok. 17 miesięcy.

W myśl art. 40 § 1 kodeksu karnego pozbawienie praw publicznych obejmuje utratę czynnego i biernego prawa wyborczego do organu władzy pu-

---

<sup>45</sup> Powołany paragraf stanowi: „Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”.

<sup>46</sup> Zob. np. R. Góral, *Kodeks karny, praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005, s. 87, J. Kulesza, *Bieg kar dodatkowych wymierzonych z art. 38 pkt 1–4 k.k.*, „Nowe Prawo” 1981, nr 5, s. 40 R. A. Stefański, *Glosa do postanowienia SN z dnia 12 marca 1992 r., II KRN 20/92*, OSP 1992, z. 10, poz. 221 i in.

<sup>47</sup> M. Melezini, *Czas trwania środków karnych*, [w:] *System Prawa Karnego*, red. A. Marek, Warszawa 2010, t. VI, s. 424.

blicznej, organu samorządu zawodowego lub gospodarczego, utratę prawa do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oraz do pełnienia funkcji w organach i instytucjach państwowych oraz samorządu terytorialnego lub zawodowego, jak również utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowego; pozbawienie praw publicznych obejmuje ponadto utratę orderów, odznaczeń i tytułów honorowych oraz utratę zdolności do ich uzyskania w okresie trwania pozbawienia praw.

Z powyższym przepisem koresponduje art. 10 § 2 pkt 3 kodeksu wyborczego, zgodnie z którym nie ma prawa wybierania osoba pozbawiona praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu. Norma ta jest koherentna wobec art. 62 ust. 2 Konstytucji RP stanowiącego, iż prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych<sup>48</sup>. Wobec tego należało odmówić uwzględnienia reklamacji i orzec jak w sentencji decyzji. W przypadku wygaśnięcia przyczyny pozbawienia prawa wybierania wyborca, zgodnie z art. 21 § 2 kodeksu wyborczego, jest wpisywany do rejestru wyborców na podstawie zaawizowania sądu.

Zasadą jest, że w wypadku braku orzeczenia środka karnego pozbawienia praw publicznych, skazany odbywający karę pozbawienia wolności ma prawo korzystania z czynnego prawa wyborczego. Zdaniem Jerzego Buczkowskiego, każdą osobę odbywającą faktycznie karę pozbawienia wolności należy pozbawić praw wyborczych i nie naruszałoby to zasady powszechności prawa wyborczego<sup>49</sup>. Należy jednak pamiętać, że czynne prawo wyborcze osób odbywających karę pozbawienia wolności, nawet jeśli nie orzeczono

---

<sup>48</sup> Przepisowi art. 62 ust. 2 Konstytucji RP, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, przypisać należy przede wszystkim charakter gwarancji proceduralnej, dopuszcza on bowiem pozbawienie praw wyborczych wyłącznie na podstawie orzeczenia sądowego, przy pełnym poszanowaniu konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji) i dwuinstancyjności postępowania (art. 78 Konstytucji). Konstytucja nie określa materialnych przesłanek wydania orzeczenia pozbawiającego obywatela praw publicznych lub wyborczych. Ustawodawca nie ma jednak pełnej swobody w tym zakresie. Ustawa określająca, w jakich sytuacjach sąd może pozbawić obywatela praw publicznych lub wyborczych, musi spełniać warunki wymienione a art. 31 ust. 3 Konstytucji (...) *De lege lata* nie jest zatem możliwe wprowadzenie innych ograniczeń praw wyborczych. Wyrok TK z dnia 10 listopada 1998 r., sygn K 39/97, OTK 1998, nr 6, poz. 99.

<sup>49</sup> J. Buczkowski, *Powszechność wyborów w praktyce III Rzeczypospolitej*, Rzeszów 1996, s. 14–15.

wobec nich środka karnego pozbawienia praw publicznych, nie jest prawem bezwzględnie im przysługującym. Stosownie do treści art. 12 § 4 kodeksu wyborczego rada gminy, w drodze uchwały, na wniosek wójta, tworzy odrębny obwód głosowania m. in. w zakładzie karnym i areszcie śledczym oraz w oddziale zewnętrznym takiego zakładu i aresztu, ale tylko wówczas, jeżeli w dniu wyborów będzie w nim przebywać co najmniej 15 wyborców. Przewidziane jest jednak odstępstwo i od tej zasady. Powołany przepis stanowi bowiem, że możliwe jest nieutworzenie obwodu, w uzasadnionych wypadkach, na wniosek osoby kierującej daną jednostką. Klauzula w postaci „uzasadnionego przypadku” pozwala na dość dużą swobodę oceny jego istnienia. Jak się wydaje mogą to być zarówno wypadki uzasadnione poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego (art. 247 k.k.w.), jak też odnoszące się do zakładu karnego lub jego oddziału, w którym wykonywana jest kara pozbawienia wolności wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, a więc wobec tzw. „skazanych niebezpiecznych” (art. 88 § 3 i art. 88b k.k.w.). Nie można się oprzeć stwierdzeniu, że do tej populacji skazanych w dużej części są klasyfikowani skazani, wobec których orzeczono środek karny pozbawienia praw publicznych, z uwagi na sposób popełnienia przestępstwa. Należy bowiem zauważyć, że w myśl art. 88a § 2 k.k.w. do kategorii skazanych tzw. „niebezpiecznych” klasyfikuje się „w szczególności” (a więc nie wyłącznie) m. in. osoby skazane za przestępstwa popełnione ze szczególnym okrucieństwem jak też z użyciem broni palnej, materiałów wybuchowych lub łatwopalnych, przy czym istotne znaczenie ma m. in. motywacja i sposób zachowania się przy popełnieniu przestępstwa. Dla porównania ilości „skazanych niebezpiecznych” ze skazanymi, wobec których orzeczony został środek karny pozbawienia praw publicznych, należy wskazać, że według stanu na koniec 2007 r. funkcjonowało w zakładach karnych 16 oddziałów dla skazanych niebezpiecznych o pojemności 414 miejsc, z których ponad połowa była wykorzystana<sup>50</sup>.

Sąd Najwyższy rozpoznając protesty wyborcze wnoszone po wyborach na urząd prezydenta RP w 2000 r., swoim postanowieniem z dnia 19 paź-

---

<sup>50</sup> J. Kucejko, *Sytuacja prawna i faktyczna skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne*, [w:] *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, red. S. Lelental, G. B. Szczygło, Białystok 2009, s. 374.

dzielnika 2000 r.<sup>51</sup> wydał opinię, iż zarzut protestu wyborczego jest zasadny, lecz naruszenie przepisów ustawy nie miało wpływu na wynik wyborów. W przedmiotowej sprawie Stanisław R. wniósł protest przeciwko wyborowi prezydenta RP zarzucając, że został niezgodnie z prawem skreślony ze spisu wyborców, mimo iż nie jest pozbawiony praw publicznych.

Sąd Najwyższy ustalił następujący stan faktyczny na podstawie dowodów z dokumentów, a w części był on niesporny, albowiem twierdzenia faktyczne wnoszącego protest zostały potwierdzone wyjaśnieniami Okręgowej Komisji Wyborczej nr 53 w Gliwicach.

Wnoszący protest jest zameldowany w Gliwicach. Czasowo przebywa w miejscowości Konieczki, gmina Panki. W związku z tym uzyskał zaświadczenie Urzędu Miasta w Gliwicach o wpisaniu do rejestru wyborców, na podstawie którego został wpisany do spisu wyborców w miejscowości Konieczki, o czym Urząd Miasta w Gliwicach został zawiadomiony w dniu 29 września 2000 r. W dniu 23 sierpnia 2000 r. do Urzędu Miasta Gliwice wpłynęło pismo Sądu Rejonowego w Gliwicach, zawiadamiające, iż Stanisław R. (lub inne nazwisko o podobnym brzmieniu), został pozbawiony praw publicznych wyrokiem z dnia 30 września 1991 r. Pracownik Urzędu Miasta w Gliwicach stwierdził, że w rejestrze wyborców nie ma takiej osoby, lecz jest wpisany wyborca o innym, zbliżonym nazwisku, o tym samym imieniu i dacie urodzenia. Odmiennie było imię ojca i miejsce zamieszkania. Pracownik ten dokonał wówczas odręcznych poprawek, zmieniając nazwisko i adres zamieszkania. Takie poprawione zawiadomienie przesłano do Gminy Panki. Na tej podstawie w dniu 6 października 2000 r. skreślono wnoszącego protest z dodatkowego spisu wyborców w obwodzie nr 2 w gminie Panki. W rzeczywistości zawiadomienie Sądu Rejonowego o pozbawieniu praw publicznych nie dotyczyło wnoszącego protest. W dniu wyborów Stanisław R. nie został dopuszczony do głosowania.

Sąd Najwyższy w pierwszej kolejności musiał rozważyć, czy Stanisław R. jest legitymowany do złożenia protestu, skoro zgodnie z art. 72 ust. 2 ordynacji wyborczej<sup>52</sup>, protest przeciwko wyborowi prezydenta RP mógł wnieść jedynie wyborca, który w dniu wyborów był umieszczony w spisie wyborców w jednym z obwodów głosowania. Wnoszący protest w dniu wyborów

<sup>51</sup> Sygn. akt III SW 14/00.

<sup>52</sup> Ustawa z dnia 27 września 1990 r. o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (t. jedn. Dz.U. z 2000 r. Nr 47, poz. 544).

nie był wpisany w żadnym z obwodów głosowania, gdyż w dniu 6 października 2000 r. został skreślony z dodatkowej listy w obwodzie nr 2 Gminy Pan-ki, a uprzednio został wykreślony ze spisu w swoim miejscu zamieszkania (art. 34 pkt 2 ordynacji wyborczej). Jednakże wnoszący protest nie miał żadnej możliwości przeciwstawienia się wykreśleniu ze spisu. W szczególności nie mógł wykorzystać trybu reklamacyjnego z art. 38 ordynacji i złożyć skargi do sądu rejonowego (art. 39 tej ordynacji). Gdyby rozumieć dosłownie art. 72 ust. 2 ordynacji, to prawa do złożenia protestu pozbawiony byłby wyborca, który został skreślony ze spisu w sytuacji, w której nie miał żadnych możliwości zaskarżenia tej czynności. Dlatego Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, iż wykładnia funkcjonalna przemawia za uznaniem, że uprawnienia do złożenia protestu jest pozbawiony ten wyborca, który został skreślony ze spisu wyborców, ale miał możliwość wykorzystania środków prawnych zaskarżenia tej czynności (argument z art. 74 ust. 2 ordynacji wyborczej). Należało więc przyjąć, że Stanisław R. jest legitymowany do wniesienia protestu.

Sąd Najwyższy uznał zarzut protestu za zasadny, gdyż naruszony został przede wszystkim art. 2 w zw. z art. 3 pkt 1 ustawy o wyborze prezydenta RP, skoro uniemożliwiono realizację prawa wybierania osobie, która nie była pozbawiona praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu. Był to efekt bezpodstawnego skreślenia wnoszącego protest ze spisu wyborców, gdyż jak słusznie w swoim stanowisku podkreślił Przewodniczący Państwowej Komisji Wyborczej, pracownik Urzędu Miasta w Gliwicach nie był uprawniony do poprawiania zawiadomienia sądu o pozbawieniu praw publicznych. Sąd Najwyższy uznał, że ze względu na skutek naruszenia ustawy, polegający na uniemożliwieniu głosowania tylko jednemu wyborcy, nie miało to wpływu na wynik wyboru prezydenta.

Uregulowanie wynikające z art. 43 § 2 k.k. skutkuje tym, że skazany, któremu wymierzono karę pozbawienia wolności i jednocześnie środek karny pozbawienia praw publicznych może w praktyce być pozbawiony czynnego prawa wyborczego przez okres znacznie dłuższy od terminu, na jaki go pierwotnie orzeczono, a nawet dłuższy od maksymalnego terminu, na jaki można orzec ten środek karny (10 lat). W momencie orzeczenia tego środka karnego skazany nie wie, jaki będzie rzeczywisty okres pozbawienia go czynnego prawa wyborczego, jest on bowiem uzależniony w praktyce od tego, jakie kary pozbawienia wolności zostaną orzeczone i skierowane do wykonania w innych sprawach, po orzeczeniu tegoż środka karnego. Wska-

zane skutki stosowania art. 43 § 2 k.k. mogą budzić wątpliwości w świetle art. 3 Protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności<sup>53</sup> gwarantującego prawo do wolnych wyborów<sup>54</sup>. Zaprezentowane stanowisko znajduje potwierdzenie w wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 8 kwietnia 2010 r. (20201/04). Stwierdzono w nim m. in., że jeśli chodzi o status prawa do głosowania osób skazanych, które przebywają w zakładzie karnym, należy wskazać, iż osoby osadzone co do zasady w dalszym ciągu korzystają z podstawowych praw i wolności gwarantowanych na podstawie Konwencji poza prawem do wolności osobistej. Nie do pomyslenia jest tym samym, by więzień tracił swe prawa konwencyjne jedynie ze względu na swój status osoby pozbawionej wolności w wyniku wydania wyroku skazującego.

Dolegliwy środek w postaci pozbawienia praw wyborczych nie może być jednakże stosowany lekkomyślnie, a zasada proporcjonalności wymaga istnienia wyraźnego związku pomiędzy taką sankcją a zachowaniem i uwarunkowaniami danej osoby, nie może on mieć automatycznego zastosowania do wszystkich więźniów bez względu na długość trwania ich kary pozbawienia wolności oraz bez względu na charakter i ciężar popełnionego przez nich przestępstwa, lecz ogranicza pozbawienie praw wyborczych do bardziej wąsko określonej grupy więźniów.

## V.

Rozważania poczynione w niniejszym artykule prowadzą do poniższych uwag końcowych. Polski system prawny wyklucza pewne kategorie osób z grona posiadających czynne prawo wyborcze (a tym samym nie posiadają one również biernego prawa wyborczego<sup>55</sup>). Konstytucja w art. 62 ust. 2 stanowi, że prawo wybierania nie przysługuje m.in. osobom pozbawionym praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądowym, czyli w wyniku zastosowania instytucji prawa karnego – jednego ze środków karnych. Ponadto prawo wybierania nie przysługuje osobom pozbawionym praw wyborczych

<sup>53</sup> Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175.

<sup>54</sup> Powołany art. 3 stanowi, że: „Wysokie Układające się Strony zobowiązują się organizować w rozsądnych odstępach czasu wolne wybory, oparte na tajnym głosowaniu, w warunkach zapewniających swobodę wyrażania opinii ludności w wyborze ciała ustawodawczego”.

<sup>55</sup> Tak np. M. Granat, *Prawo wyborcze*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, op.cit., s. 202.



przez prawomocne orzeczenie Trybunału Stanu. Jest to samoistne pozbawienie praw wyborczych (przy pozostawieniu innych praw publicznych), będące karą orzekaną przez Trybunał przy okazji rozstrzygnięcia o odpowiedzialności prawnej osób zajmujących najwyższe stanowiska państwowe. Zaistnienie omawianego środka karnego czy kary traktowane jest w literaturze jako tzw. „klauzule negatywne<sup>56</sup>”, gdyż powodują pozbawienie praw wyborczych. Ponadto wymienione powody ograniczenia zakresu tych praw uznawane są za „społecznie i moralnie uzasadnione<sup>57</sup>”.

W katalogu środków karnych zamieszczonym w art. 39 k.k. próżno szukać środka karnego w postaci pozbawienia czynnego prawa wyborczego do organów władzy publicznej. Zgodnie z treścią przepisu art. 40 § 2 k.k. jest ono tylko jednym z kilku elementów składających się na treść środka karnego pozbawienia praw publicznych.

Poczynione rozważania dowodzą tego, iż pozbawienie praw publicznych, jako środek karny oraz pozbawienie praw wyborczych, jako kara nabierają doniosłego znaczenia dla praktycznej realizacji podmiotowych praw wyborczych a powyższe refleksje nie mają charakteru czysto teoretycznego.

## Summary

### Deprivation of civil rights as a criminal in the aspect of voting rights

The Polish legal system excludes certain categories of persons from the group have the right to vote (and thus they do not have the right to be elected). The Constitution of the art. Paragraph 62. 2 provides that the right to vote is not entitled to such persons deprived of their civil rights by a final court judgment, or as a result of the institution of criminal law – one from the penalty. Moreover, the 0right to vote shall not be entitled persons deprived of their voting rights by a final judgment of the Court of State. It is a spontaneous deprivation of voting rights (while leaving other public rights), a penalty adjudicated by the Court in resolving the legal liability of persons holding the highest positions in the state. The existence of the measure or criminal penalties in the literature is treated as so. „Clauses negative” because the cause deprivation of electoral rights. Moreo-

<sup>56</sup> J. Kuciński, *Konstytucyjny ustrój państwowy RP*, Warszawa 2003, s. 121.

<sup>57</sup> A. Kulig, *Zasada powszechności wyborów*, [w:] *Prawo konstytucyjne RP*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2002, s. 143.